

ЗНАЧЕННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В УТВЕРДЖЕННІ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї: ПРАВОСЛАВНИЙ КОНТЕКСТ

Актуальність теми дослідження. Сучасна криза багатьох соціальних інститутів, яка особливо характерна для країн пострадянського простору і значною мірою пов'язана з ситуацією, коли одну систему норм і цінностей, що об'єднувала людей у спільноту, вже зруйновано, а іншу ще не сформовано⁶⁴, істотно позначилася й на такій важливій інституції, як сім'я. Свою модель зміцнення сім'ї та сімейних відносин у нових умовах запропонували православні Церкви. Світські вчені й богослови доволі по-різному оцінюють можливості Церков вплинути на проблеми сучасної сім'ї, значення і дієвість християнських цінностей за нових умов, на подолання негативних виявів з цього питання. У цій статті автор намагається зважено і об'єктивно дослідити дану проблему, дати своє бачення потенціалу православного віровчення у змінах інституту сім'ї на краще, проаналізувати сильні і слабкі сторони діяльності православної Церкви у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення впливу християнських цінностей, зокрема православних, на збереження інституту сім'ї в сучасних кризових умовах розвитку українського суспільства досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема Б.М. Бім-Бад, П.Бергер, С.Н. Гавров, С.І. Голод, Н.Л. Трауберг, В.В. Форсова, С.Л. Франк, О.Ю. Санкевич, Б.Гудзяк, О.В. Якімова, православні теологи С.В. Троїцький, протоієрей І.Мейендорф, А.Блум та ін.

Мета та завдання. Показати позицію та особливості ставлення православних Церков на проблеми інституту сім'ї, проаналізувати значення і дієвість християнських цінностей у цій сфері в сучасних умовах.

Основний зміст статті. Шлюб, сім'я, сімейні відносини стали не лише відображенням нинішніх суспільних відносин у всіх їхніх суперечностях, а й віддзеркаленням багатьох негараздів, що властиві сучасним державі, суспільству, колективам, індивідам і так чи інакше позначаються на інституті сім'ї. Наочно видно, що держава, її структури, органи місцевого самоврядування, суспільство як саморегулятор відносин, громадські об'єднання у багатьох випадках не справляються із сучасними викликами у сімейній сфері, з масивом завдань, мета яких – створення умов для зміцнення сім'ї як первинного і основного осередку суспільства; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудова сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю

⁶⁴ Для означення реакції людей на цю ситуацію соціологи ввели спеціальний термін «аномійна деморалізованість» [Див.: Паніна Н. Українське суспільство. 1992-2006: соціологічний моніторинг. – К., 2006. – С. 5].

духовного і фізичного розвитку⁶⁵. Високим залишається відсоток шлюбів і сімей, що розпадаються, кількість неповних сімей; не зменшується число дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; ганьбою для суспільства стало явище усиновлення дітей іноземцями тощо.

За цих обставин православна Церква, точніше – Православні Церкви України налаштовані, апелюючи до свого вікового досвіду та традицій, налагодити релігійно-сакральний вплив на сучасну сім'ю, вбачаючи у такому підході засіб оздоровлення сім'ї та сімейних відносин, подолання негативних процесів у цій сфері, гарантію відродження релігійних пріоритетів у суспільстві, забезпечення майбутнього самої православної Церкви. Мотивація таких проектів православних Церков спирається принаймні на три тези:

- світські структури не справляються з розв'язанням проблемних питань у сімейній сфері. До того ж, це відбувається в контексті знецінення колишніх (переважно світських) законів, норм, правил, традицій радянського періоду;
- більшість українського суспільства декларує себе віруючими, з них понад 70% – православними, а відтак готовими жити і діяти за нормами і приписами релігійного віровчення, у тому числі й тими, що регламентують формування сім'ї, сімейних відносин;
- православна Церква виробила вікові традиції і всебічний досвід впливу на сімейну сферу.

Зазначені положення, як засвідчують сучасні церковні документи з цієї проблематики, здебільшого й визначають позицію нинішніх Православних Церков України в реалізації християнських цінностей при формуванні й зміцненні сім'ї, вихованні дітей, турботі за батьками похилого віку та ін.

Сучасна позиція православних Церков щодо інституту сім'ї, шляхів її зміцнення в координатах християнських цінностей представлені, окрім віросповідних доктрин, у концепціях соціальних вчень православних Церков, розроблених ними здебільшого років 10-15 тому. В цілому ж, бачення православними Церквами християнського ідеалу сім'ї та сімейних відносин спирається на комплекс базових джерел та інтерпретаційних богословських праць - на Святому Письмі, Святому Переданні – Символі віри, працях отців і вчителів Церкви, рішеннях помісних соборів, а також на численних богословських працях. Спільність концептуальних джерел, а також деякі інші причини зумовлюють подібність позицій, оцінок, шляхів поліпшення ситуації у сімейній сфері православних Церков, які сьогодні функціонують в Україні – УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ.

Про непересічне значення сім'ї в суспільстві, її фундаментальне значення для усіх суспільних структур – будь-то церковні чи світські державні – засвідчує те, що в основних, концептуальних документах цих інституцій шлюбу, сім'ї, сімейним відносинам відведено одне з головних місць. «Сім'я, як домашня церква, – стверджують «Основи соціальної концепції Української Православної Церкви», – є єдиний організм, члени якого живуть і будують свої стосунки на

⁶⁵ Сімейний Кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 21-22. – Ст. 1-3.

основі закону любові. Досвід сімейного спілкування навчає людину подоланню гріховного егоїзму й закладає основи здорової громадянськості. Саме в родині, як у школі благочестя, формується і міцнішає правильне ставлення до ближніх, а отже, до свого народу, до суспільства в цілому»⁶⁶. Надзвичайної ваги надається шлюбу, сім'ї Українською Православною Церквою Київського Патріархату. «Сім'я називається домашньою церквою, – зазначалося в Декларації Ювілейного Помісного собору УПЦ КП. – Вона реалізує собою любов, яка існує між Христом Спасителем і Церквою. Без міцної сім'ї не може бути здорового суспільства, нації і міцної держави»⁶⁷.

Для порівняння: головний вітчизняний законодавчий документ щодо сім'ї – Сімейний Кодекс України (2002) означає сім'ю «первинним та основним осередком суспільства». «Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, – зазначається в ньому, – створює умови для зміцнення сім'ї»⁶⁸, з чого видно, що сучасна світська держава, суспільство зберігають традицію вважати сім'ю надзвичайно важливим первісним утворенням, від міцності якого залежить стабільність усього суспільства.

Таким чином, з цілої низки причин сім'я була і залишається первинною і надзвичайно важливою структурою для багатьох суспільних інститутів, незалежно від політичного, соціального, світоглядного, морального, економічного чи якогось іншого контекстів. Роль сім'ї в суспільстві за своїм значенням по своєму унікальна і незрівняна з іншими соціальними інститутами. Сім'ю можна вважати початковою формою групового життя людей, оскільки саме тут закладається і формується вміння жити в суспільстві. Всі інші соціальні групи можна вважати «винаходами» культури, сфера їх існування – суспільне життя; сфера сім'ї, в першу чергу – особисте життя. Саме в сім'ї формується і розвивається особистість, відбувається оволодіння соціальними ролями, необхідними для адаптації дитини в суспільстві. Сім'я виступає як перший виховний інститут, зв'язок з яким людина відчуває протягом усього свого життя. В сім'ї регулюється ставлення дитини до навколишнього світу, тут вона отримує перші уроки моральності і досвід взаємин з соціумом. Від стану сім'ї залежить стан держави, оскільки сім'я розглядається як найменший соціальний осередок суспільства.

Сучасний інститут сім'ї переживає кризу. Свідченням цьому є низка ознак, що тлумачаться авторитетними вченими як симптоми занепаду, деморалізації і дезінтеграції: кількість розлучень зростає; рівень народжуваності, незважаючи на вживані заходи, знижується; збільшується число матерів, які не перебувають у шлюбі; зросла кількість неповних сімей; фактами сьогодення стали дитяча безпритульність, діти-сироти, діти, позбавлені

⁶⁶ Основи соціальної концепції Української Православної Церкви / [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www/patriarchia.ru/ua/1207692.html>

⁶⁷ Декларація Ювілейного Помісного собору УПЦ КП «Церква і світ на початку третього тисячоліття» / Ювілейний Помісний собор УПЦ КП 9-10 січня 2001 року. Документи і матеріали. – К., 2001. – С. 16.

⁶⁸ Сімейний Кодекс України. – Ст. 3.

батьківського піклування, діти, які не навчаються в школі, залишаються неграмотними; діти, які прилучаються до крадіжок, наркоманії, інтоксикації тощо.

Розуміючи вкрай важливе значення інститутів сім'ї та шлюбу, відносин між статями для суспільства, православні Церкви України вважають своєю компетенцією і своїм обов'язком сприяти подоланню негативних проявів і процесів у сімейній сфері. Сім'я та жінка, як берегиня сімейного вогнища, цікавлять богословів і як канал формування християнських, зокрема православних цінностей, як засіб відтворення православної орієнтації в нових поколіннях. Звідси – курс на розробку і деталізацію системи норм православної моралі, що безпосередньо стосується шлюбно-сімейного кодексу, регламентує місце жінки в сім'ї та суспільстві, а також шлюбно-статеві відносини; норм, що формують погляди людей на дітонародження, багатодітність тощо.

При цьому, як і в минулому, православна Церква, як інститут найбільш масового й ідеологічно домінуючого віросповідання, бажає не лише зайняти нішу найбільш активної щодо сім'ї впливової сили, а й прагне отримати можливість кураторства, а то й керівництва і контролю над православною сім'єю, сімейними відносинами, спрямовувати виховання дітей у відповідності до православної доктрини, у православному дусі. Причину кризи сім'ї, про яку в наш час багато пишуть та говорять у засобах масової інформації, православний клір вбачає в тому, що не кожна сім'я є союзом віруючих, не кожна християнська сім'я є домашньою церквою. Патріарх Філарет в одному з своїх виступів зазначив: «Головним завданням європейської спільноти у Третьюму тисячолітті повинно бути відродження християнської сім'ї. Тільки через християнську сім'ю можна подолати сучасні пороки суспільства, в тому числі й демографічну кризу. Сім'я може стати основою духовного оздоровлення. Для того, щоб створити нормальну сім'ю, треба не тільки турбуватися про створення матеріальних умов для сім'ї, але й виховувати дітей на основі християнської моралі і готувати їх до сімейного життя»⁶⁹.

Серед головних проблем, які привели даний інститут до дезорганізації, деградації та фактичного знецінення, більшість дослідників – не лише церковних, а й світських – зазначають, в першу чергу, знецінення аж до їх зникнення традиційних сімейних цінностей, які тривалий час виступали головними підвалинами існування сімейно-шлюбних відносин.

Поняття *сімейні цінності* у світському розумінні має досить широкий зміст, тому слід конкретизувати те, що більшість з нас має на увазі. Найголовніші з них базуються на принципах взаємин як між подружжям, так і у відносинах батьків та дітей: любов, турботу, взаєморозуміння, терпіння, вірність, жертвовність, повагу, співчуття, взаємопідтримку, чесність, щирість, довіру і багато ін. Вони не просто важливі, а є фундаментальними і складають непохитну основу благополуччя сім'ї.

⁶⁹ Доповідь Святішого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета на Ювілейному Помісному соборі Української Православної Церкви Київського Патріархату 9-10 січня 2001 року. Документи і матеріали. – К., 2001 – С. 17.

Дослідник Л.І. Савінов вважає, що до родових цінностей сім'ї відносяться:

- складний спектр взаємин між чоловіком і жінкою, найвищою цінністю якого є любов;
- народження дітей – цінність, в ході досягнення якої проявляються не тільки біологічний інстинкт, а й важливі духовні і соціальні якості;
- різні ціннісні орієнтації, завдяки яким у сфері спілкування члени сім'ї мають можливість долучитися до світу людяності. Цьому сприяють ролі дружини, чоловіка, батька, матері, сина, дочки і т. д.⁷⁰.

На думку О.В. Шубаро, для сучасного суспільства характерною є зміна ціннісних пріоритетів та світоглядних основ людини. Під впливом процесів глобалізації відбулися трансформації, які істотно вплинули на професійні, морально-психологічні, естетичні, сімейні стосунки між чоловіком та жінкою, а також в цілому на інститут сім'ї. Уявлення про жінку, її роль та місце в сучасному суспільстві набувають нового змістовного наповнення. Це суттєво впливає на формування системи сімейних цінностей. Процес формування гармонійної особистості, основою якого виступає сім'я, повинен враховувати як традиційні морально-духовні цінності, так і сучасні соціальні ідеали та настанови. Падіння авторитету духовних цінностей може привести до духовної катастрофи. В цьому контексті цікавим є моральний досвід християнства, яке розглядає шлюб як таїнство⁷¹.

Вчення про таїнство шлюбу трьох різних християнських сповідань – православного, католицького та протестантського, незважаючи на спільну християнську основу, різняться, іноді істотно. Більше того, немає узгодженого погляду на деякі питання щодо сім'ї навіть у межах православ'я. Серед спірних питань: хто здійснює це таїнство – священник чи сама молода пара; що вважати головним моментом таїнства; яке значення в шлюбі має фізичний аспект відносин. Виникають суперечності в розумінні найсуттєвішого боку шлюбу – його мети. За всієї специфіки конфесійного бачення цих проблем, є узгоджене бачення важливості кількох основних положень: шлюб встановлений Богом; шлюб є образ духовного союзу Христа з Церквою. Чоловік повинен піклуватися про жінку свою як Христос про церкву: якщо треба, то навіть віддати за неї свою душу.

В сучасному світі православні цінності все більше привертають увагу та займають більш помітне місце; спостерігається збільшення інтересу до вітчизняної культури та духовності. Оскільки ми говоримо про християнські цінності, духовні за своєю суттю, є підстави згадати про зміст, який вкладають у це поняття догматика і практичний досвід Православної Церкви.

⁷⁰ Савинов Л.И. Семья и общество: история, современность и взгляд в будущее: [ред. В.В. Петров]. – Саранск, 1992.

⁷¹ Шубаро О.Б. Христианские семейные ценности в современном обществе / О.Б. Шубаро // Материалы Межд. науч. конф. «Семья и женщина в современном мире: социальные и культурные аспекты», г. Минск, Ин-т философии АН РБ [Электронный ресурс: режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/39181>].

Церква вбачає у шлюбі не тільки основу сім'ї та осередок суспільства, а й образ союзу Христа і Церкви. У своєму вченні Апостол Павло називає сім'ю «малою церквою», а шлюбний союз уподібнює союзу Христа і Церкви. Для православ'ї людини сім'я завжди була основою її життя, моральної та господарської діяльності. Якщо людина не мала сім'ї, то її жаліли, вважали скривдженою Богом і долею. Мати сім'ю і дітей було так само необхідно і природно, як і працювати. Багатодітні сім'ї користувалися повагою, бездітність сприймалася як аномалія і кара Бога.

Людина народжується, одружується, дає життя новому поколінню і завершує свій життєвий шлях. Проте шлюб Церквою виділений особливо: не випадково благословення, яке викладається чоловіку і жінці, які вступають до шлюбу, означено як таїнство, тобто коли «невидима благодать Бога незбагненним чином повідомляється їм через видиме» (1 Кор. 4: 1). За Святим Письмом, шлюби відбувалися в Церкві із часу самого її виникнення (Еф. 5:22-24). Про священне благословення шлюбу в Древній Церкві свідчать святителі Василій Великий, Григорій Богослов, Іоанн Златоуст, священномученик Мефодій Патарській та інші отці і вчителі Церкви. Відправним пунктом для розуміння змісту християнського шлюбу є вчення про нього як містичний акт, як символ єдності Церкви з Христом.

Вчення про шлюб у Новому Завіті відрізняється від його розуміння у Старому саме тим, що основний зміст шлюбу вбачається в любові й вічній єдності подружжя. В період раннього християнства панували три розповсюджені точки зору на шлюб. Відповідно до першої з них шлюб – це дар Божий, його мета – дітонародження. Друга зводилася до того, що шлюб – це необхідне зло: краще одружитися, ніж «згоріти від любовної пристрасті». Тобто усвідомлювалася потреба задоволення сексуальних відносин, яку необхідно узаконити за допомогою шлюбу. Третя точка зору повністю відкидала шлюб: необхідно бути вільним, щоб присвятити себе релігії.

Згідно християнського вчення, усунути від укладення шлюбу можуть лише ті, хто не здатний до шлюбного співжиття. Альтернатив шлюбу не існує. Задоволення сексуальних потреб поза шлюбом – загибель для людини. Шлюб узаконений для християн, щоб уникнути розпусти, а відтак позашлюбних і дошлюбних контактів. Статеве життя поза шлюбом – зречення від Христа. Християнин повинен уникати перелюбу, оскільки воно порушує умови шлюбу, принижує гідність дітей, розриває родинні зв'язки і засмучує все людське життя. Розлучення в церковній свідомості розглядалося як неминуче зло та гріх. Але після всякого гріха можливо покаяння, так і після розлучення можливі новий початок і нове життя. Після X ст., коли на Церкву було покладено виняткову відповідальність не тільки за моральну, а й за юридичну сторону укладення всіх шлюбних союзів, вона була змушена прийняти формальну відповідальність і за розлучення. Якщо шлюб отримував юридичну силу від церковного благословення, то і розлучення повинно було отримувати формальну церковну санкцію.

Православна Церква, на відміну від католицької, допускала не тільки анулювання шлюбу, а й розлучення, хоча й прирівнювала його до тяжкого гріха. Ставлення до розлучення завжди було негативним. Однак при цьому люди розуміли, що якщо розлучення – факт негативний за суттю і наслідками, то і шлюб позитивний, схвальний лише тоді, коли норми і правила сімейного життя дотримуються обома подружжям. Шлюб без любові і взаєморозуміння – аморальний. Відтак розлучення потенційно має бути частиною шлюбної поведінки, механізмом, що забезпечує дотримання прийнятих правил сімейного життя, грає коригувальну роль у разі їх порушення, забезпечує оптимальний підбір подружніх пар.

Моральні обов'язки подружжя повинні полягати у подоланні самолюбства, у взаємній любові, повазі і довірі, взаємодопомозі, поблажливості до недоліків іншого, терпимості, великодушності, вмінні прощати, здатності до самовідданості. Головна перевага шлюбу перед безшлюбністю полягала в кращих умовах для виховання дітей.

Православ'я завжди вимагало утверджувати в сім'ї відносини владності, відносини відповідальності і відносини любові. Чоловік визнається єдиним главою сім'ї. Обов'язками чоловіка у православній родині полягають в тому, щоб бути як духовним головою сім'ї, так і її захисником, приймати на себе відповідальність за долю сім'ї, дружини і дітей, самовіддано любити дружину і дітей, якщо знадобиться – віддати за них своє життя.

Дружині у православ'ї належить друге місце в сім'ї. Дружина повинна бути цнотливою, чистою. Вона заручена з чоловіком для спілкування, народження дітей, допомоги чоловікові, для піклування про дім. Виховання дітей у сім'ї повинно ґрунтуватись на турботі батьків про дітей, спиратися не на слово, а на життєві приклади батьків, оскільки діти схильні наслідувати батьків і в добром, і в поганому. Корисно вчити дітей наукам і мистецтвам, але вкрай необхідно вчити їх жити по-християнськи, в координатах православних сімейних цінностей. В «Основах соціальної концепції Української Православної Церкви» шлюб подається благословенним Богом подружнім союзом і перетворюється у Церкві на таїнство любові. Зазначається, що Церква прийняла визначення шлюбу згідно римському праву, де шлюб є угодою між двома вільними у своєму виборі сторонами. Церквою шлюб розглядається як постійний союз між чоловіком та жінкою, *створений для служіння Богу та за ради корисності суспільству*. Ретроспективно оглядаючи історію ставлення православної Церкви до інституту сім'ї, можна стверджувати, що в цілому погляди Церкви до цього феномену залишились практично незмінними і зафіксовані в її канонічних збірниках.

Церквою у центр уваги ставиться завдання зміцнення сім'ї, недопущення руйнування сімейних традицій. При цьому акцент ставиться на тому, що *спільність віри* чоловіка та жінки, які є членами тіла Христового, складає важливу умову справді християнського церковного шлюбу. Церквою не освячуються вінчанням шлюби між православними та нехристиянами.

Водночас церква визнає такі шлюби законними і не вважає людей, що живуть у змішаному шлюбі, такими, що перебувають у блудному співжитті.

Негативним, а також і неоднозначним залишається ставлення церкви до розлучення, що вважається гріхом, оскільки дане явище призводить до негативних наслідків: психічних страждань, соціальної розгубленості, травмуванню незахищеної дитячої психіки. Оцінюючи широку практику розлучень сучасних сімейних пар, Церква констатує: «Те, що відбувається, стає справжньою трагедією для особи й народу»⁷². З іншого боку, православною Церквою в ряді випадків («з причини духовної недосконалості подружжя», заради «спасіння грішників») надається можливість брати шлюб другий, третій та навіть четвертий раз.

Об'єктивно оцінюючи цю ситуацію, слід констатувати, що визнання Церквою випадків розпаду шлюбу ставить під сумнів ідею сакралізації шлюбу, його божественного походження, ідею нерозривності церковного шлюбного союзу. Однак Церква змушена йти на цей крок, оскільки факт розпаду сімей набув таких масштабів, що невизнання нею розлучень лише б компрометувало саму Церкву. Принагідно зауважимо, що більш жорсткі умови церковного визнання розлучень у католицькій Церкві також виявляють свою неефективність.

Процеси, що відбуваються у сучасному світі й негативно впливають на сім'ю, сімейні відносини, деформуючи чи знецінюючи їх, викликають занепокоєння у діячів православної Церкви. Особливу увагу привертають проблеми руйнування традиційних зв'язків між батьками та дітьми, приниження соціальної цінності материнства та батьківства, дитячого сирітства при живих батьках, статева розбещеність та дошлюбні зв'язки.

Що пропонується православною Церквою за цієї ситуації? Предстоятель УПЦ МП митрополит Володимир вважає, що духовна допомога новоствореним сім'ям у підготовці до Таїнств Вінчання, Хрещення та виховання дітей, а також розбудови родини як малої Церкви, стане питанням постійного піклування на всіх парафіях Церкви, оскільки міцна та багатодітна родина, яка живе в православної традиції, є основою майбутнього як Церкви, так і всього українського народу⁷³.

Свою оцінку ситуації в сімейній сфері УПЦ КП виклала в Декларації ювілейного помісного собору УПЦ КП «Церква і світ на початку Третього тисячоліття» (2001). Таїнство Вінчання є основою створення домашньої церкви, отже, має бути молитва. Треба постувати разом, брати участь у житті Церкви, богослужіннях, таїнствах. Коли всього цього немає, тоді дім будується на піску, і йому не встояти. Православна Церква має свою чітко визначену позицію з цього питання, посилаючись на порядок, означений у Святому Письмі: «Він ... сказав: «Чи ви не читали, що Той, Хто створив споконвіку людей, створив їх

⁷² Основи соціальної концепції Української Православної Церкви / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/1207692.html>

⁷³ Офіційний сайт Української Православної Церкви/[Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://orthodox.org.ua>.

чоловіком і жінкою? І сказав: «Покине тому чоловік батька й матір, і пристане до дружини своєї, – і будуть обоє вони одним тілом», тому то немає вже двох, але одне тіло. Тож що Бог спарував, – людина нехай не розлучає!». Вони кажуть Йому: «А чому ж Мойсей заповів дати листа роздового, та й відпускати?». Він говорить до них: «То за ваше жорстокосердя дозволив Мойсей відпускати дружин ваших, спочатку ж так не було» (Мт. 19:4 – 8).

Хоча Церква наполягає на нерозривній єдності чоловіка й дружини і єдиною можливою причиною для розлучення за Євангелієм вважає подружню невірність, проте дозволяє другий й іноді третій шлюб як виправдання людської немочі та недосконалості. Можливо це є свідченням того, що в наш час таїнство шлюбу перетворилось просто на традицію, а вінчання – на данину моді.

Поділяючи думку, зазначену у Декларації, вважаємо, що головна причина розпаду сім'ї лежить все ж у моральній площині. В результаті втрати духовних засад виникла ціла низка сімейних та суспільних проблем, серед яких так звана сексуальна революція, пияцтво та наркоманія, що є прямими наслідками відсутності нормальної сім'ї, здорової психологічної атмосфери. Важливе місце серед кола актуальних проблем сучасної сім'ї, що не сприяють її зміцненню, займає проблема свідомого припинення вагітності, яка також набула широкого розповсюдження. Церква прирівнює аборт до вбивства, оскільки вважає зародження людської істоти даром Божим, тому посягання на життя майбутньої особистості розглядає порушенням заповіді «не вбивай». Хоча Православна Церква не відвертає від себе жінок, які зробили аборт, проте закликає їх до покаяння і наголошує на тому, що продовження людського роду є однією з цілей шлюбного союзу, встановленого Богом⁷⁴.

Осмислюючи наведені вище положення православних Церков щодо сучасної сім'ї, сімейних відносин в контексті християнських цінностей, не можна не констатувати, що якими б своєчасними не були прагнення Церкви і, зокрема, Православних Церков України долучитися до діяльності, спрямованої на зміцнення сучасної української сім'ї, заходи, що пропонуються Церквами, на нашу думку, поки що не спроможні істотно змінити ситуацію на краще. Вони в багатьох випадках залишаються такими ж декларативними, як і численні «заходи», «програми», «проекти» світської влади. Причин цьому багато і вони аж ніяк не зводяться до тотальної індивідуалізації особистого життя чи традиційної замкнутості сім'ї. На нашу думку, слабкість впливу православної (православних) церкви в нашій країні на сім'ю, сімейні відносини через систему християнських цінностей полягає в декількох причинах:

⁷⁴ Декларація Ювілейного Помісного собору Української Православної Церкви Київського Патріархату «Церква і світ на початку третього тисячоліття // Документи Ювілейного Помісного собору Української Православної Церкви київського Патріархату, присвяченого святкуванню 2000-ліття Різдва Христового / Ювілейний Помісний собор Української Православної Церкви київського Патріархату 9-10 січня 2001 року. Документи і матеріали. – К., 2001 – С. 178.

- забуття чи й певною мірою втрата (і не лише з об'єктивних причин) Церквою свого історичного досвіду впливу на сім'ю, сімейні відносини;
- знецінення і невикористання національних і національно-релігійних традицій впливу на сімейну сферу;
- недооцінка сучасними православними Церквами індивідуальної роботи з сім'ями, зокрема молодими, з дітьми з православних сімей; зведення форм такого впливу переважно лише до масових заходів, релігійних обрядів та церемоній;
- слабка скоординованість діяльності православної Церкви у цій сфері з державними та громадськими структурами;
- нерозуміння значною частиною православного кліру того, що не переосмислені, застарілі форми роботи у сімейній сфері, як і повернення минулого статус кво Церкви, сьогодні не можуть бути ефективними, оскільки змінилися не лише умови, а й об'єкт та суб'єкт впливу. Неготовність православної Церкви, духовенства до діяльності у цій сфері сучасними методами і засобами, з врахуванням особливостей нинішніх поколінь молодих людей, їх психології, менталітету, молодіжної субкультури тощо; невміння вести таку роботу з використанням ЗМІ та електронних ЗМІ тощо.

Підводячи підсумок, зазначимо, що на існування української сучасної сім'ї та її еволюцію серйозно впливають зміни у соціально-політичній, духовно-культурній та освітній сферах нашого суспільства. Сім'я є віддзеркаленням процесів, що відбуваються у суспільстві, і вона не може бути ізольованою від них. З свого боку, релігійні діячі вважають, що наслідком кризи сім'ї послужила секуляризація суспільства, яка проявилась і сімейному житті людини. Секуляризація дозволяє реалізовувати життєві цілі без необхідності враховувати у своїх діях світ надприродного, виходити з його можливого схвалення або засудження. Даний процес привів до втрати сім'єю сакральної, божественної сутності, утаємниності. Проте людина сучасної цивілізації все більшою мірою стає особистістю, яка нездатна жертвувати в ім'я інтересів будь-яких соціальних спільнот, ставити загальні інтереси вище особистих. Наше суспільство пішло на поступки індивіду і його бажанням. Неминучим наслідком цього стало зниження поваги до шлюбу, сімейних цінностей, звичаїв і традицій, у тому числі – базованих на християнській шкалі цінностей. Вони були підмінені новим комплексом цінностей, що, як правило, не мають відношення до духовної віри. Процеси, що сьогодні відбуваються у сімейній сфері, висувають нові вимоги: обмеження диктату сильної статі, реконструкцію ієрархічних відносин у рамках сім'ї, перегляд місця та ролі жінки тощо. Виступаючи за збереження православних сімейних цінностей в нових соціальних і духовних реаліях, Церква має бути готовою до модернізації своєї традиційної сімейної доктрини, щоб зберегти своє значення одного з провідних регуляторів у цій сфері.

Анотації

У статті **О.Маскевич** «Значення християнських цінностей в утвердженні інституту сім'ї: православний контекст» розглядається погляд Православної Церкви на становище, якому знаходиться українська сучасна сім'я та можливості її утвердження шляхом збереження в ній християнських цінностей, про які йдеться в соціальних вченнях православних Церков. Також розглядається роль Церкви як регулятора сімейних відносин на основі її багатовікового досвіду.

Ключові слова: православні цінності, духовно-моральні цінності, шлюб, сім'я.

В статті **О.Маскевич** «Значение христианских ценностей в утверждении института семьи: православный контекст» рассматривается взгляд Православной Церкви на положение, котором находится украинская современная семья и возможности ее утверждения путем сохранения в ней христианских ценностей, о которых говорится в социальных учениях Православных Церквей. Также рассматривается роль Церкви как регулятора семейных отношений на основе ее многовекового опыта.

Ключевые слова: православные ценности, духовно-нравственные ценности, брак, семья.

In the article of **O.Maskevich** is discuss the look of the Orthodox church to position, in which the Ukrainian modern family and the possibilities of its assertion by a maintainance in it of christian values about which speech goes in the social studies of orthodox churches. The role of Church is also examined as a regulator of domestic relations on the basis of its centuries-old experience.

Keywords: Orthodox values, spiritual and moral values marriage, family.

Т. Гаврилюк (Київ)

ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ В ПРОТЕСТАНТСЬКІЙ ТЕОЛОГІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. Характерною рисою протестантської теології ХХ століття є поворот до антропології, формування антропологічно орієнтованого богослов'я. Причиною тому слугують соціальні процеси та загальні тенденції філософської думки того часу. Відмежування релігії від держави, зведення релігії до особистої справи людини зумовлюють необхідність осмислення людини як істоти, яка трансцендує до надприродного. Визначальним у осмисленні надприродного, Бога - як у філософії, так і у богослов'ї - тепер є не космологія, а екзистенція, людський досвід існування. В цьому ключі і сотеріологічна проблематика набуває індивідуалістичного забарвлення. Так, проблеми гріха, свободи волі та благодаті осмислюються в контексті буття окремої людини. Уже в ХХ столітті даний вектор розвитку протестантської теології підлягав критиці. Тому формування протестантської антропології здійснювалось у декількох напрямках. Дослідження основних тенденцій